

Doç. Dr. Gül İŞİK
İ. Ü. Edebiyat Fakültesi
İtalyan Dili ve Edebiyatı
Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

İTALYANCA - İSPANYOLCA

KOŞUT DİL ÖĞRETİMİNDE SESBİLİMSEL SORUNLAR

Geçtiğimiz Mart ayından beri süren hazırlık çalışmalarının tamamlanmasıyla, Üniversitemiz Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, İtalyan Dili ve Anabilim Dalı çerçevesinde, önümüzdeki 1986-1987 öğrenim yılından başlayarak bir İspanyol Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı kurulmuş olacaktır. İlk İtalyanca öğrencilerine seçmeli olarak dil öğretimi sağlaması, ancak yakın bir gelecekte Anabilim Dalına dönüştürülerek doğrudan doğruya Seçme ve Yerleştirme Sınavından öğrenci alması tasarlanan bu birimin gerçekleşmesiyle birlikte, öğretim ortamımızda benzerine kolay rastlanmayan karmaşık ve ilginç bir «çokdillilik» durumu belirecektir.

Öğrencilerimiz Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümünün bugün var olan öteki Anabilim Dallarında genellikle liselerde çeşitli düzeylerde öğrendikleri bir dili derinleştirirken, İtalyan Dili ve Edebiyatına ötedenberi İngilizce, Fransızca ya da Almanca puanlarına göre yazılmakta, sonra «bildikleri» bu dille benzer ya da ayrı yapıda olan bir yeni dili «sıfırdan başlayarak» öğrenmek zorunda kalmakta, dolayısıyla kendilerine özgü sorunlarla karşılaşmaktadırlar, sonuçta dört yıllık öğrenimin temelini oluşturan amaç-dil bu öğrencilere Türkçeden sonra ikinci değil, üçüncü dil olarak sunulmaktadır. Bu durumda, öğrencinin puanını sağlamış olan ilk yabancı dil çeşitli *girişim* olaylarına yol açmaktadır; İtalyanca öğrencilerinin, özellikle Anadolu lisesi çıkışlıların Fransızcanın etkisinden kaynaklanan tipik yanlışlarını sınıflamaya, öngörmeye, öğrencileri gerek öğretim, gerekse düzeltme aşamalarında bu açıdan bilgilendirmeye alışkınız. Orta-iyi düzeyde bilinen, yani «hazır bulunan» bir araç-dilin yeni öğrenilen eş-kökenli dil üzerindeki «egemenlik etkileri» olarak tanımlanabilen bu yanlışlar zaman içinde, özellikle İtalyancanın güçlenerek araç-dilin yerini almasıyla büyük ölçüde giderilebilmektedir.

Ancak İspanyolcanın devreye sokulmasıyla değişik *girişim* olayları beklenmelidir : eş-kökenli ve hem sesçil hem dilbilgisel yapıları bakımından birbirine «ikiz» denecek kadar benzeyen iki dilin, önbilgisi bulunmayan öğrencilere koştut olarak —hatta İspanyol Dili ve Edebiyatına doğrudan öğrenci alınması durumunda program gereği birbirine yakın sürelerde— öğretilmesi, yakından izlenmeyi gerektiren daha değişik sorunlar yaratacaktır. Örneğin birimize Fransızca puanıyla yazılmış bir öğrencinin ikinci ve üçüncü Yeni -Latin dilleri karşısındaki konumunu düşünmek bu alanda çeşitli düzeylerde —sesçil, dilbilgisel - sözdizimsel, sözlüksel yapı düzeylerinde— gerçekleştirilecek çalışmaların ne denli ilginç olabileceğini göstermektedir.

Bu amaçla, ilk yaklaşım olarak, İtalyanca ile İspanyolcanın (1) sesbirimlerinin karşılaştırılmalı bir incelemesini denedik; değişik sesbirimlerin algılanması ve üretilmesinde Türk öğrencinin karşılaşılabileceği güçlükleri, iki dilin gerektirdiği ses alışkanlıklarının birbirlerini ne oranda destekleyip ne oranda engelleyeceklerini saptamaya çalıştık (2).

Ayrıntılı inceleme sonuçlarını sunmadan önce belirtilmesi gereken bir nokta var : Burada yalnızca her iki birimde ilk yılda öğretilen olan «standart dil»i ele aldık, İtalyancada da, İspanyolcada da sayıları yüksek olan bölgesel deşikeleri, hatta ideal dil modelindeki —İtalyanca için Toscana, İspanyolca için Katalonya dili— bazı ayrıntıları bir yana bıraktık. Ne var ki yabancılara yönelik modern dil öğretimi yöntemlerinde benimsenen bu çözüm her zaman için kolay bir seçim sağlamadı, gerçekten de değişik sesbilim elkitaplarındaki sesbirim listeleri her zaman uyuşmuyor; özellikle İtalyancada yabancılar için güçlük yaratan bazı ayrıntılar gündelik konuşma dilinde birçok bölgede de artık gözetilmezken, kâğıt üstünde «dilın zenginliği» sayılarak korunmalarına çalışılıyor (3).

Yabancıların olanak ve güçlüklerini ön plana alan yöntembilimsel yapıtlar ise daha esnek bir anlayışla «her yerde geçerli» olan» standart dile yöneliyorlar. Ancak, bu tür eğitsel yapıtlar çoğunlukla sesbilimsel açıklamaları sınırlı tutuyor, tablo sunmuyorlar. Tablolar bulunduğu zaman ise *tıpkı* olarak tanımlanan ve anadili İtalyanca ve İspanyolca olan konuşucuların uygulamalarında öyle algılanan sesbirimlerin iki dilin el-

- (1) Burada kısalık amacıyla Türkçe (D1), İtalyanca (D2), İspanyolca (D3) olarak gösterilecektir.
- (2) Durumu çapraşıklaştırmamak için herhangi bir araç-dilin varlığını gözönüne almadık; bunun başlıbaşına, ama ikincil önemde bir araştırma konusu olabileceğini düşünüyoruz.
- (3) İtalyanca öğretiminde geçerliğini hâlâ koruyan klasik eğilimli S. Battaglia - V. Pernicone'nin dilbilgisi (*Grammatica italiana*) bunun bir örneğidir; Zarko Muljacic de bilimsel açıdan temel önem taşıyan sesbilim incelemesinde (*Fonologia generale e fonologia della lingua italiana*) de aynı düşünceyi dile getiriyor.

kitaplarında değişik sınıflamalara girebildikleri gözlemleniyor. Bu nedenle, burada, karşılaştırmayı kolaylaştırmak amacıyla sunduğumuz sesbirim tablolarımız bazı uyarılma ve yalınlaştırmaların sonucu olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır. —

ÜNLÜLER DİZGESİ

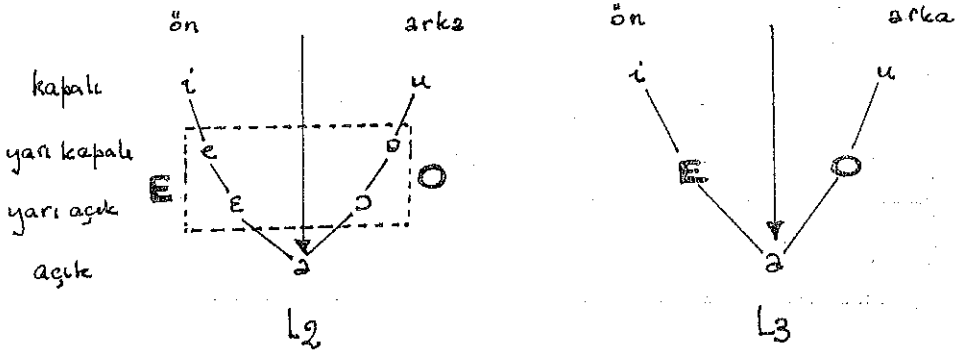
Ünlüler dizgesi D2'de ve D3'de hemen hemen eşyapılı gözüküyor.

Açıklığa göre sıralamada sonuç olarak başlıca 5'er sesbirimin bulunduğu söyleyebiliriz (*i/u, e/o, a*).

Ayrıca her iki dilde de *e/ε* ve *o/ɔ* ayrımını özenle gözeten lehçeler vardır ve bunlar klasik dil modelleridir (Toscana ve Katalonya lehçeleri). Ancak bu noktada önemli bir ayrılık belirir: *yarı-açık/yarı-kapalı* karşıtlığı İspanyolcada sesbirimsel değişke düzeyinde kalır ve ayırıcı özellik sayılmaz, yani bir *üstsesbirim*de kaynaşırken, İtalyancada sözcüklerin anlamlarını etkileyerek ayırıcı işlev yapar:

pésca (balık avı) / *pèsca* (şeftali)
fóro (delik) / *fòro* (forum)

Ancak Toscana etkisinin gerilemesiyle bu ayrım standart dilde giderek yitirilmekte, değişikliklerin yerini üstsesbirimler almakta, ayırıcılık işlevi bağlama bırakılmaktadır. Durumu şöyle gösterebiliriz:

D₁

Eklemleme yeri Eklemleş biçimi		ÇİFT DUDAKSILLAR	DİŞİL- DUDAKSILLAR	DİŞİLLER	PELTEK DİŞİLLER	DİŞ YUVASILLAR	DAMAKSILLAR	ARIDAMAKSILLAR	GIRTLAKSILLAR					
		<table border="1"> <tr><td>ḅ</td></tr> <tr><td>b</td></tr> </table>	ḅ	b		<table border="1"> <tr><td>t</td></tr> <tr><td>ḡ</td></tr> </table>	t	ḡ					<table border="1"> <tr><td>k</td></tr> <tr><td>g</td></tr> </table>	k
ḅ														
b														
t														
ḡ														
k														
g														
KAPANTILILAR														
YARI KAPATILILAR						<table border="1"> <tr><td>f</td></tr> <tr><td>ḡ</td></tr> </table>	f	ḡ						
f														
ḡ														
AKICILAR	GENİZSİLLER	m				n								
	YANÜNSÜZLER					l								
TITREKLER						r								
SÜRTÜŞMELİLER			<table border="1"> <tr><td>f</td></tr> <tr><td>v</td></tr> </table>	f	v	<table border="1"> <tr><td>s</td></tr> <tr><td>z</td></tr> </table>	s	z		ʃ			h	
f														
v														
s														
z														
YARI ÜNLÜLER							j							

D₂

Eklemleme Jeni		ÇİFT DUDAKSILLAR	DİŞİL- DUDAKSILLAR	DİŞİLLER	PELTEK DİŞİLLER	DİŞ YUKVASILLAR	DAMAKSILLAR	ARZ DAMAKSILLAR	GİRTLAKSILLAR
KAPANTILILAR		p b		t d				k g	
YARI KAPANTILILAR				ts dz			tʃ dʒ		
AKICILAR	GENİZSİLLER	m				n	ɲ		
	YANÜNSÜZLER					l	ʎ		
TİTREKLER						ɾ			
SÜRTÜŞMELİLER			f v	s z		ʃ			
YARI ÜNLÜLER							j	w	

D₃

Eklemlenme Yeri		Eklemleniş biçimi		GİFT DUDAKSILLAR	DİŞİL- DUDAKSILLAR	DİŞİLLER	PELTEK DİŞİLLER	DİŞ YUVASILLAR	DAMAKSILLAR	ART DAMAKSILLAR	GİRTLAKSILLAR
KAPANTILILAR		p	t							k	
		b	d							g	
YARI KAPANTILILAR									tʃ		
AKICILAR	GENİZSİLLER	m					n	ɲ			
	YAN ÜNSÜZLER						l	ʎ			
TİTREKLER							ʀ ʁ				
SÜRTÜŞMELİLER			f			θ	s			x	
		β		ð			z			ç	
YARI ÜNLÜLER								j		w	

Ayrıca kaynak-dil Türkçenin ünlüler dizgesinde bu ayrımın bulunmayışı öğrenimi güçleştirdiğinden (4), eşyazımlı sözcüklerde ses ayrımı yapılmamaktadır.

Öteki sesbirimlerin hepsi D_1 de yer aldıklarından, öğretimde herhangi bir güçlüğü yol açmazlar: kaynak-dilin ünlüler dizgesi *yuvarlakların* varlığından ötürü D_2 - D_3 tablosundakine kıyasla dah hayli karmaşıktır.

ÜNSÜZLER DİZGESİ

Sesbirim dizgesinde değişik yorumlar, tartışmalar ve aykırılıklar ünsüzlerin alanında ortaya çıkmaktadır. Üç dilin ünsüzler tablosunun karşılaştırılmasından elde edilen gözlemler bizi doğruca bazı yapısal sonuçlara iletiyor.

D_1 ünlüler dizgesindeki sayısal bolluğu burada sergilemez: D_2 'nin 23, D_3 'ün 24 sesbirimine karşılık kaynak-dildeki başlıca ünsüzlerin sayısının 19'un üstüne çıkmayışı Türk öğrencilerin bu dillerde bazı eklemleme güçlükleriyle karşılaşacaklarının ilk belirtisi.

Tablolarımızın dikey dizileri sesbirimlerin eklemleme yerlerini, yatay dizileri ise eklenmiş biçimlerini gösteriyor. Dizgelerin tanımlanmasını bu ikincileri sırayla ele alarak gerçekleştirmek karşılaştırma açısından daha belirleyici olacak.

KAPANTİLİLLER: Bu dizi sesbirimleri üç dilde de eş durumdadır:

Çift dudaksıllar [p, b] : D_1 (paso, bar) (5)
 D_2 (passo, bar)
 D_3 (paso, bar, Barcelona, Valencia)

İspanyolcada *v* dişil-dudaksıl sürtüşmeli bulunmadığından, sözcük başında yer alan ya da bir genizsili izleyen *v* harfi *de/b/sesiyle* değerlendirilir: *vente*, *envio*. Sözcük içinde yer alan /b/ ise /β/ çift-dudaksıl titreşimli sürtüşmeli değişkesiyle gerçekleştirilir.

Dişiller [t, d] : D_1 (tapa, dolu)
 D_2 (tappa, dolore)
 D_3 (tapa, dolor)

- (4) Bu durumun Türklerin Fransızca öğrenmeleri sırasında çıkardığı güçlük için bkz. S. R. GÜZELŞEN, «İşlevsel Dilbilimde Alan Çalışması ve Betimleme Örneği», Dilbilim, s. V, 1980, s. 28.
- (5) Sözcüklerin seçiminde kökenleri ya da anlamları gözönüne almadan, yalnızca ses benzerliği üzerinde durduk.

Ancak *d* sesbirimi sözcük başında yer almadığı ya da *n* ya *l* sesbirimlerini izlemediği zamanlar dişil titreşimli sürtüşmeli ³. değişikliği ile gerçekleştirilir : *todo*.

Artdamaksıllar [k, g] : D₁ (kale, gaga)
D₂ (calle, gatto)
D₃ (calle, gato)

İspanyolcada burada da önceki iki titreşimli kapantılının durumu yinelenir : /g/ sesbirimi sözcük başında yer almadığı ya da /m/, /n/, /ñ/ sesbirimlerini izlemediği zamanlar artdamaksıl titreşimli sürtüşmeli /ɣ:/ değişikliğine dönüşür.

Bu dizide üç dil arasındaki önemli ayrılık L₃'de titreşimlilerinin sık görülen bazı konumlarda ikincil bir değişikliğe ile sürtüşmeliler dizisine aktarılmasıdır.

YARI KAPANTILILAR : *Bu dizi üç dilin en fazla ayrılık gösterdiği alanlardan birini oluşturur* : İtalyanca, biri Türkçede bulunmayan iki titreşimli-titreşimsiz yarı kapantılı çifti ile, önemli bir ekleme çabası gerektiren bu diziyeye en geniş yer veren dildir; Türkçede bu tür sesbirimlerde bakışlımı —titreşimli/titreşimsiz— bir çift yer alırken, İspanyolcada yalnız bir tek titreşimli damaksıl göze çarpar :

Dişsiller [ts, dz] : D₁ (∅)
D₂ (zucchero, zero) (6)
D₃ (∅)

Damaksıllar [tS, d₃] : D₁ (çorba, cuma)
D₂ (ciocia, gioia)
D₃ (muchacho, ∅)

AKICILAR : Bu dizinin gerek *genizsilleri*, gerek *yanünsüzleri* D₂ ve D₃'de eş konumdadırlar : D₁'de de bulunan /m/ genizsil çiftidudaksılına, /n/ genizsiline ve /l/ dişyuvasıl yanünsüzüne ek olarak, bu iki dilde Türk öğrenciler için önemli birer güçlük kaynağı olan /r/ ve /λ/ damaksılları yer alır :

Genizsiller [m, n, r] : D₁ (mama, nota, ∅)
D₂ (mamma, nota, signora)
D₃ (mamá, nota, señora)

(6) Ancak bu iki sesçil değişkenin hangi kurala bağlı olarak gerçekleştirildiklerini kesinlikle saptama olanağı yoktur.

Yanünsüzler [l, λ] : D₁ (kalorifer, Ø)
 D₂ (calore, meraviglioso)
 D₃ (calor, maravilloso)

TİTREKLER : Bu dizideki /r/ dişyuvası üç dilde de aynı biçimde gerçekleşir :

D₁ (kara)
 D₂ (cara)
 D₃ (cara)

/r/ sesbirimi İtalyancada yalın değerini her konumda korur; İspanyolcada ise sözcük başında güçlenir, bu dilin tablosunda sürekliliğinden ötürü aynı yerlemlerde ayrı bir sesbirim olarak gösterilen *çoğul-titrek* değerini alır: /r̄/. İtalyancada yalnız sözcük içinde aynı sesleme çift r ile sağlanır :

D₂ (Ø, terreno)
 D₃ (remedio, terreno)

Bu sesbirimin üretilmesinde Türk öğrenciler için herhangi bir güçlük söz konusu değildir.

SÜRTÜŞMELİLER : *Bu dizi hemen hemen çakışır durumda bulunan D₁ ve D₂ karşısında D₃'ün seçil özgünlüğünü sergilediği alandır :* gerçekten de titreşimsiz/titreşimli, dişsil-dudaksıl, dişsil, peltek dişsil, dişyuvası ve artdamaksıl eklemlemeleriyle sürtüşmeliler bu dilin yapısında büyük yer tutar, aynı zamanda yabancılara öğretim açısından en önemli güçlüğü yaratırlar. Üstelik sıklık oranı hayli yüksek sesbirimlerdir (hatta titreşimli yarı-kapantılıların da birer sürtüşmeli değışkeleri bulunduğunu görmüştük).

İtalyancadaki /f/ - /v/ dişsil-dudaksılları, /s/ - /z/ dişsilleri ve /S/ dişyuvası Türkçede de bulunduğundan sorun yaratmaz, bunlardan /f/, /s/ - /z/ İspanyolcada da vardır, ancak bu dilin /β/, /&/, /θ/, /x/, /&/ sesbirimleri özgündür.

Sürtüşmelileri şöyle örnekleyebiliriz :

Titreşimli çift-dudaksıl [β] : D₁ (Ø)
 D₂ (Ø)
 D₃ (libertad, nuevo)

Dişsil-dudaksıllar [f, v] : D₁ (fare, kavas)
 D₂ (facile, navigare)
 D₃ (facil, Ø)

Titreşimli dişsil [ɣ] : D₁ (∅)
 D₂ (∅)
 D₃ (nada)

Peltek dişsil [θ] : D₁ (∅)
 D₂ (∅)
 D₃ (zapato, nación)

Dişsiller [s, z] : D₁ (sergi, zambak)
 D₂ (sapere, svelto) (7)
 D₃ (saber, esbelto) (8)

Dişyuvasıl [S] : D₁ (şişe)
 D₂ (Sciascia)
 D₃ (∅)

Artdamaksıllar [x, ɣ] : D₁ (∅)
 D₂ (∅)
 D₃ (jefe, agencia, sigue)

Bu dizide, İspanyolcada dil ağız boşluğu içinde büyük bir hareketlilikle dudaklardan artdamağa kadar yer değiştirir. Buna karşılık eklemleme çabası yoğun değildir; bu dilin, İtalyancanın daha dar bir alan içinde, daha güçlü bir eklemleme çabasının ürünü olan seçkin seslerine karşı, boğuk ve peltek sesleri bu tür bir ses yapısının sonucudur.

YARI ÜNLÜLER : Bu dizideki /j/ damaksılı üç dilde eştir :
 D₁ (Yugoslavya)
 D₂ (İugoslavia)
 D₃ (Yugoslavia)

/w/ artdamaksılına ise Türkçede rastlanmaz :
 D₁ (∅)
 D₂ (uovo)
 D₃ (huevo)

-
- (7) İtalyancada sözcük başında ve bir ünlüden önce yer alan s titreşimsizdir (sano); ünsüzden önce geldiğinde değişik değerler alabilir; titreşimsiz ünlülerle (c, p, f, t) titreşimsiz, titreşimlilerle (g, b, v, d, m, n, l, r) titreşimli olur. İki ünlü arasında yer aldığı belli bir kurala uymaksızın değişebilir. bir ünsüzü izlediğinde titreşimini yitirebilir. Öğretimde gözetilseler önemli güçlükler çıkarabilecek olan bu ayrımlara aslında yalnız Toscanalılar uyar; günümüz İtalyancasında genel eğilim titreşimin giderek yitmesi yönündedir.
- (8) Ancak İspanyol uzmanlarca hazırlanan tablolarda bu sesbirimler dişyuvasıl olarak, yani S'nın yerinde gösterilmekte, dişsillerde yalnız ç sesbirimi gözük-mektedir. Buradaki tablolarımızda bu ayrımı koruduk.

Bu sınırlı inceleme iki dilin ilk elde verdiği izlenimi doğrular nitelikte: İtalyanca ve İspanyolcanın ortak yanları gerçi çeşitli ilginç girişim olaylarına yol açacaktır kuşkusuz, ancak bu ortak yanları aykırılıklarından çok daha geniş bir alan kapladığından, koştur olarak öğretilmeleri durumunda çıkan sorunlar sağlanan yararın çok gerisinde kalacak, sonuçta kazanılan zaman yitirilenden fazla olacaktır sanıyoruz.

Sorunların özellikle ilk yılda belireceği, ayrıca ayrılık ve girişimlerin gözlem ve araştırmalarla saptanıp öğretimin bilinçli bir eşgüdümle yönlendirilmesi durumunda pürüzlerin kolaylıkla aşılabileceği kanısındayız.

Mayıs 1986

KAYNAKÇA

- BATTAGLIA S. - PERNICONE V., *Grammatica italiana*, Loescher, Torino, 1969.
(ÇEŞİTLİ YAZARLAR), *Lengua española* COU, CÉNLTIT, Navarra, 1979.
- GÜZELŞEN S. R., «İşlevsel Dilbilimde Alan Çalışması ve Betimleme Örneği», *Dilbilim*, s. V, 1980, ss. 28-36.
- MARTINET A., *Éléments de linguistique générale*, A. Colin, Paris 1970.
- MOLL F. B., *Course breve de espagnol para extranjeros*, Moll, Palma De Mallorca, 1973.
- MULJACIC Z., *Fonologia generale e fonologia della lingua italiana*, il Mulino, Bologna, 1969.
- POYÁN DÍAZ D. (yönetiminde), *Lengua francesa*, UNED, Madrid, 1976.
- QUILLIS A., *Lengua española*, UNED, Madrid, 1976.
- SÁNCHEZ A. - MATILLA J. A., *Manual práctica de corrección fonética del español*, Soc. Gen. Española de Librería, Madrid, 1974.
- VARDAR B., *Une introduction à la phonologie*, İ. Ü. Ed. Fak. yay., İstanbul 1975.